

УДК 347.454

Андрій Гриняк,

кандидат юридичних наук,

учений секретар НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України,
старший науковий співробітник

ЕЛЕМЕНТИ НАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ ПІДРЯДУ

У статті досліджуються елементи належного виконання підрядних договорів: виконання належними сторонами, предмет і спосіб виконання, строк виконання, місце виконання. Визначаються теоретико-правові підходи до їх конкретизації в нормах ЦК та рішеннях судів.

Ключові слова: належне виконання, підрядні договори, елементи виконання, предмет виконання, спосіб виконання, строк виконання, місце виконання.

Розпочинаючи аналіз елементів виконання підрядних договорів, слід зазначити, що епіграфом до цієї статті могла б бути цитата М. М. Сібільова про те, що «цінність зобов'язання полягає у його виконанні» [1]. Метою цієї статті є потреба у доктринальному осмисленні загальних та спеціальних положень актів цивільного законодавства про виконання договорів підряду, що дозволить виявити елементи належного виконання підрядних договорів.

Цивільно-правовому регулюванню виконання договірних зобов'язань присвячено досить значну за обсягом кількість статей ЦК України. Передусім, це норми гл. 48 ЦК України, які, власне, і містять основні вимоги до виконання зобов'язань (умови та елементи виконання, особливості виконання окремих видів зобов'язань, підтвердження виконання тощо). Не менш важливі за значенням загальні норми про виконання зобов'язання містяться в інших главах розд. I кн. 5 ЦК України (глави 47, 50). Особливостям виконання підрядних зобов'язань присвячено норми гл. 61 ЦК та гл. 33 ГК України (спеціальні норми про виконання підрядних зобов'язань). Не можна залишати поза увагою і спеціальні акти цивільного законодавства, норми яких конкретизують положення ЦК та ГК України щодо виконання підрядних зобов'язань.

Встановлені ст. 526 ЦК України загальні умови (засади) виконання зобов'язання передбачають для учасни-

ків підрядних правовідносин наявність п'яти видів стандартів поведінки, з якими повинна узгоджуватись їх поведінка. До них законодавець відніс: а) умови договору; б) вимоги ЦК; в) вимоги інших актів цивільного законодавства; г) звичай ділового обороту; д) інші вимоги, що зазвичай ставляться.

Детальніше зупинимось на характеристиці складу елементів виконання договорів підряду. Тим більше, що стосовно елементів належного виконання підрядних договорів не склалося єдиного підходу, і в юридичній літературі це питання не знайшло свого достатнього відображення. Так, М. І. Брагінський торкнувся лише питань суб'єктного складу договорів підряду та визначив їх суб'єктивні права та юридичні обов'язки [2]. В. А. Белов при розгляді виконання зобов'язань зі здійснення підрядних робіт взагалі не визначає елементи виконання [3]. І. Б. Утехін, досліджуючи питання виконання договорів підряду, залишив без достатньої уваги склад таких елементів виконання договорів підряду, окресливши їх лише в загальних рисах [4]. У періодичній літературі цьому питанню теж не приділено достатньої уваги.

Отже, важливим елементом належного виконання підрядних договорів є виконання договірних умов належними сторонами. Слід констатувати, що нині пріоритет у регулюванні відносин між сторонами підрядних зобов'язань надається договору. У ЦК України не містять-

ся вимоги щодо «належних» суб'єктів договорів підряду.

Відповідно до загальних правил ними можуть бути будь-які учасники цивільних правовідносин. Слід зазначити, що у договірних зобов'язаннях із виконання робіт за державним замовленням встановлення цього елемента виконання зобов'язань є доволі важливим завданням — зважаючи, що фінансування відбувається із державного чи місцевого бюджетів. Таким чином, перед виконанням зобов'язання видається за доцільне порекомендувати таким специфічним учасникам підрядних зобов'язань, як державні замовники, упевнитися, що вони адресують свої дії із виконання взятих на себе обов'язків щодо виплати коштів за переданий результат робіт саме тому підряднику, з яким укладено договір. Таку саму перевірку рекомендується провести й підряднику.

Безперечно, що у більшості випадків учасники підрядних відносин зацікавлені в особистому виконанні договірних умов один щодо одного. Так, замовник зацікавлений в особистому виконанні робіт фахівцем, до якого він звернувся із пропозицією вступу в договірні відносини, в той час як підрядник може бути зацікавленим в особистому виконанні замовником таких договірних умов, як передання останнім матеріалів, устаткування тощо.

Винятки із загального правила щодо особистого виконання зобов'язання і особистого його прийняття сторонами можуть бути встановлені договором або законом чи впливати із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту. Зокрема, такі винятки мають місце у разі передоручення виконання і переадресування виконання. Так, договірне зобов'язання підряду може не обмежувати право підрядника на залучення до виконання робіт інших осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результат їх роботи. У зазначеній ситуації, хоча договір підряду укладений з конкретним підрядником, зобов'язання або його частина виконуються субпідрядником, але за основним договором вважається, що це виконання є виконанням не субпідрядника, а підрядника. У зв'язку з цим і юридичні наслідки настають для підрядника за основним договором підряду [5].

Загальне правило щодо можливості і правових наслідків участі третіх осіб у виконанні зобов'язання встановлено ст. 511 ЦК України, відповідно до якої зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. Втім ч. 1 ст. 528 ЦК України закріплено один із випадків участі інших (третіх) осіб у зобов'язанні, що спостерігається у разі передоручення виконання, тобто покладення виконання зобов'язання на третю особу. З різних причин боржник може покласти виконання обов'язку, що лежить на ньому, на іншу особу, яка, проте, не стає стороною в зобов'язанні (ст. 511 ЦК). Стороною в зобов'язанні залишається боржник, який, за загальним правилом, і відповідає за порушення зобов'язання іншою особою (ст. 618 ЦК). Наприклад, право підрядника залучати до виконання робіт субпідрядників, залишаючись відповідальним перед замовником за кінцевий результат робіт (ст. 838 ЦК). Іншим прикладом допустимості передоручення виконання зобов'язання за договорами підряду може слугувати диспозитивний законодавчий підхід, відображений у ч. 1 ст. 893 ЦК України, за яким виконавець зобов'язаний провести наукові дослідження особисто, якщо інше не передбачено договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Таким чином, виконавцями за договорами підряду є: а) сторони договору підряду (замовник та підрядник); б) інші особи, які можуть виконувати договірні умови на боці підрядника (субпідрядник, «підсубпідрядник» тощо); в) інші особи у зобов'язанні, які можуть виконувати договірні умови на боці замовника (наприклад, гарант, поручитель тощо). Останні (категорія «б» та «в»), будучи виконавцями умов договору підряду, не є його сторонами.

Наступним елементом належного виконання підрядних договорів є предмет і спосіб виконання. Т. В. Боднар, аналізуючи зміст ч. 1 ст. 653 ЦК України, дійшла висновку про існування в ЦК України двох різних за змістом термінів — «предмет зобов'язання» і «предмет виконання», оскільки важко уявити, що законодавець, формулюючи зазначені норми, не звернув уваги на удавані розбіжності [6]. Не вщухають дискусії і щодо необхідності розмежування цих понять

на доктринальному рівні. Так, більшість дослідників все ж схилиються до необхідності розмежування цих понять [7; 8], з чим доцільно погодитись. На думку ж інших дослідників, таке розмежування є недоцільним [9].

Оскільки предметом підрядних договорів виступає результат виконаних робіт, то предметом виконання виступатиме передача отриманого матеріалізованого результату. При виконанні замовлення підрядник є самостійним. Однак замовник зацікавлений, щоб замовлення було виконано належно, тому він має право будь-коли перевіряти хід і якість роботи, яка виконується підрядником, але без втручання в його діяльність (ч. 1 ст. 849). Окрім цього, замовник зобов'язаний сприяти підрядникові у виконанні роботи у випадках, в обсязі та порядку, встановлених договором підряду (ч. 1 ст. 850 ЦК). У разі дотримання умов замовлення підрядник отримує об'єктивний результат своєї праці, який буде відповідати завданню замовника. Останнє спричинить виконання обов'язків замовника із прийняття і оплати замовлення.

Говорячи про спосіб виконання підрядних договорів, доцільною видається висловлена в літературі позиція, що спосіб виконання зобов'язання перебуває у прямій залежності від предмета виконання [10]. У літературі під способом виконання зобов'язань пропонують розуміти характер дій, які мають вчинитися для виконання зобов'язання, порядку вчинення боржником дій з виконання зобов'язання [11]. Саме через характер дій (порядок, процедуру, послідовність їх вчинення) найкраще розкривається спосіб виконання підрядних договорів. У спеціальній літературі характеристика способу виконання загалом зводилася до двох моментів: одноразового акта (дії) з частинами [12]. Під цим слід розуміти, яким чином здійснюється робота підрядником та фактичну передачу її результату замовникові.

Доцільно зазначити, що спосіб виконання робіт за замовленням обирає підрядник. Однак виконання робіт спрямоване на досягнення результату, який задовольняє потреби та інтереси замовника. Це зумовило наявність у ЦК України положень про обов'язок підрядника дотримуватися вказівок замовника, а в

деяких випадках навіть спеціально запитувати його про це. Іншими словами, підрядник отримує завдання — виконати певну роботу та у визначений час передати належної якості її результат. Яким чином це буде досягнуто — справа підрядника. При цьому останній має право на ощадливе ведення робіт за умови забезпечення їх належної якості (ч. 1 ст. 845 ЦК). Тобто можна зробити висновок, що спосіб виконання робіт за договорами підряду має привести до належного виконання замовлення.

ЦК України не містить загальної норми, яка б визначала спосіб виконання договірних зобов'язань, тобто розкривала характер (послідовність) тих дій, які є змістом цього поняття. Проте в певних випадках спосіб виконання зобов'язання відіграє важливу роль. Так, в окремих параграфах гл. 61 ЦК України можна знайти вимоги стосовно способу виконання окремих підрядних договорів. Так, у частинах 2—6 ст. 853 ЦК деталізується порядок виконання замовником обов'язку щодо прийняття роботи, проводиться розмежування явних і прихованих недоліків роботи тощо. Натомість при виконанні будівельних робіт за державним замовленням доцільно в обов'язковому порядку погоджувати етапи здавання об'єкта із зазначенням видів робіт, устаткування, систем, споруд, приміщень, що підлягають випробуванню при здаванні.

Кредитор, посилаючись на загальні норми ст. 529 ЦК України, має право не приймати від боржника виконання його обов'язку частинами, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту. Прикладом цього є ч. 1 ст. 882 ЦК, за якою прийняття замовником виконаних робіт за договором будівельного підряду, якщо це передбачено договором, може здійснюватися поетапно. Тобто, якщо договором будівельного підряду передбачено лише строк завершення підрядником будівництва і передання замовникові готового об'єкта в цілому, то він може й не приймати виконані роботи окремими стадіями, тобто частинами. Слід зазначити, що відповідно до ч. 3 ст. 882 ЦК замовник, який попередньо прийняв окремі етапи робіт, несе ризик їх знищення або пошкодження не з вини

підрядника, у тому числі й у випадках, коли договором будівельного підяду передбачено виконання робіт на ризик підрядника. За домовленістю сторони можуть здійснювати попереднє приймання будівельної частини об'єкта або окремих робіт, устаткування після індивідуального і комплексного випробування, окремих приміщень і споруд тощо. У цьому випадку прийняття робіт може здійснюватися лише у разі позитивного результату попереднього випробування.

Спосіб виконання підрядних договорів визначається, як правило: а) умовами укладених підрядних договорів; б) загальними положеннями ЦК України; в) правилами ЦК та інших актів цивільного законодавства, що регулюють окремі види договорів підяду. Тобто, передбачаючи у підрядному договорі спосіб його виконання, доцільно порекомендувати сторонам завжди звертати увагу на: а) спеціальні правила ЦК України (гл. 61) та інших актів цивільного законодавства, що регулюють окремі види підрядних договорів; б) загальні положення ЦК України (щодо неприпустимості виконання зобов'язання частинами, виконання часткових і солідарних зобов'язань, виконання зобов'язань внесенням боргу в депозит нотаріуса тощо).

Важливим елементом виконання підрядних договорів є дотримання умов щодо строків їх виконання. Відповідно до ст. 530 ЦК України, якщо у зобов'язанні встановлено строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зважаючи на те, що законодавець розмежує у ст. 251 ЦК України строки та терміни як певні періоди та, відповідно, моменти у часі, видається недоцільним їх отождолення в ст. 530 ЦК України. Тому з метою виправлення цієї законодавчої помилки пропонуємо в ст. 530 ЦК України здійснити розмежування строків та термінів виконання зобов'язання.

Відповідно до положення ч. 2 ст. 846 ЦК України, якщо у договорі підяду не встановлено строки виконання роботи, підрядник зобов'язаний виконати роботу, а замовник має право вимагати її виконання у розумні строки, відповідно до суті зобов'язання, характеру та обсягів роботи та звичаїв ділового обороту. Зважаючи на те, що законодавець у ЦК України не дає прямої відповіді на за-

питання, як бути у тих випадках, коли зобов'язання не передбачає строку його виконання і не містить жодних умов для визначення цього строку, оскільки семиденний («пілговий») строк не завжди може бути застосований у підрядних зобов'язаннях, він, врахувавши міжнародний досвід, відображений у міжнародних конвенціях та інших джерелах *lex mercatoria* [13], встановив так звані розумні строки, під якими розуміється період часу, зазвичай необхідний для вчинення дії, передбаченої зобов'язанням.

Таким чином, посилення законодавця на розумні строки у ч. 2 ст. 846 ЦК України є цілком виправданим, оскільки це зумовлено тим, що робота — це процес. Відповідно до характеру замовлення визначається і строк для його виконання. Наприклад, значно відрізняються за обсягом строки для будівельного та побутового підяду. Однак суть при цьому одна — кожна робота передбачає час для її здійснення.

Окрім цього, строк виконання роботи (робіт) може бути передбачено і в інших актах цивільного законодавства. Так, у Загальних умовах укладення та виконання договорів підяду в капітальному будівництві є розділ «Строки виконання робіт (будівництва об'єкта)», що ще раз підтверджує доцільність доповнення відповідних положень ЦК України вказівкою на визначення строків виконання робіт в актах цивільного законодавства.

Щодо зобов'язань, які виконуються тривалий час, можуть встановлюватися проміжні строки, як правило, з метою забезпечення постійного контролю кредитора за своєчасним виконанням боржником свого обов'язку. Як приклад, можна навести положення ч. 1 ст. 846 ЦК України щодо встановлення у договорі підяду строків виконання окремих етапів роботи. Зважаючи на це, слухною видається висловлена в літературі теза про можливість визначення сторонами, особливо замовником, початкових і проміжних строків виконання робіт [14]. Це зумовлено змістом та характером роботи, яка замовлена, а також можливістю контролювати хід виконання роботи.

Наступним елементом виконання є місце виконання договору підяду. Це певна місцевість, яку можна визначити

до квадратного метра, якщо це певна споруда чи офіс у будівлі, чи будь-яка інша частина земної поверхні; це може бути місто чи район у місті, область або навіть країна чи континент. Проте бути юридичним фактом і тягти за собою відповідні юридичні наслідки дії чи події будуть тоді, коли місце, визначене в зобов'язанні, з об'єктивних причин буде досяжним і з точки зору сил природи й її законів, і матеріального осмислення світу, на підставі чого діє позитивне законодавство України. Йдеться про те, що не можна визначити місце виконання зобов'язання з підяду як «на тому світі» чи «на краю світу» тощо [15].

Місцем виконання зобов'язання вважається місце, в якому мають бути вчинені дії боржника, яких має право вимагати від нього кредитор. Як правило, місцем виконання договору підяду виступає місцезнаходження підядника, хоча у будівельному підяді це є земельна ділянка, яка надана замовником, або інший об'єкт, де проводяться роботи. Так, очевидно, що місцем виконання зобов'язання підядника з будівництва об'єкта може бути лише місце, де розташований цей об'єкт.

Місце виконання може бути визначене законом, договором або виявлятися зі звичаїв ділового обороту чи суті зобов'язання. Якщо місце виконання зобов'язання не встановлене в договорі,

виконання здійснюється за правилами ст. 532 ЦК України. Якщо місце виконання не відоме підяднику, то передання результату буде здійснюватися за місцем знаходження замовника. Це логічно і відповідає інтересам підядника — якнайкоріше передати результат роботи замовникові.

Отже, на підставі вищеведеного впливає, що елементами виконання договору підяду є: а) суб'єкти виконання — замовник і підядник; на боці останнього може бути генеральний підядник і субпідядник, що надає змогу дійти висновку про невиконання в усіх випадках таких договорів особисто; б) предметом виконання слід вважати передання та прийняття результату роботи; в) спосіб виконання підяду зумовлений можливостями самого підядника у виконанні замовлення, пов'язаний із таким елементом, як час, та визначає порядок передання результату роботи; г) строк виконання зумовлений характером самого замовлення (роботи), від нього залежить, чи отримає підядник винагороду за роботу; д) за загальним правилом, місце виконання підяду — це місце, де виконано роботу (замовлення), якщо місце підяднику було не відоме на момент виникнення зобов'язання, то передання результату має здійснюватися за місцем знаходження замовника.

ПРИМІТКИ

1. Цивільний кодекс України : наук.-практ. ком. / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. — К. : Істина, 2004. — С. 388.

2. Брагинский М. И. Договорное право. Книга третья. Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — М. : Статут, 2002. — С. 43.

3. Белов В. А. Гражданское право: Общая и Особенная части : учебник / В. А. Белов ; Ин-т акт. образования Юринфор-МГУ. — М. : Центр Юринфор, 2003. — С. 779—783.

4. Утехін І. Б. Виконання договорів з передачі майна у власність : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І. Б. Утехін. — К., 2009. — С. 113—147.

5. Коструба А. Виконання зобов'язання як правопріпиняючий юридичний факт у зобов'язальній сфері / А. Коструба // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 2. — С. 92, 93.

6. Боднар Т. В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 / Т. В. Боднар ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — К., 2005. — С. 113.

7. Краснов М. И. Реальное исполнение договорных обязательств между социалистическими организациями / М. И. Краснов. — М. : Госюриздат, 1959. — С. 14.

8. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. — 3-те вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2010.

— С. 35—36.

9. Мурзин Д. В. Новація в російському договірному праві / Д. В. Мурзин, Н. Ю. Мурзина // Актуальні проблеми громадянського права / под ред. С. С. Алексєєва ; Исслед. центр частного права. Уральский филиал. Российская школа частного права. Уральское отделение. — М. : Статут, 2000. — С. 149—151.

10. Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — Кн. 1. — С. 649.

11. Голованов Н. М. Обязательственное право : учебник / Н. М. Голованов. — СПб. : Питер, 2002. — С. 48.

12. Сарбаш С. В. Исполнение обязательства по частям / С. В. Сарбаш // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. — 2004. — № 1. — С. 138.

13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 р. // Юридичний вісник України. — 2001. — № 40. — Ст. 46.

14. Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт [та ін.] ; за ред. : О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — Кн. 2. — С. 181.

15. Коструба А. Зазнач. праця. — С. 93.

Гриняк Андрей. Элементы надлежащего исполнения договора подряда.

В статье исследуются элементы надлежащего исполнения подрядных договоров: исполнение надлежащими сторонами, предмет и способ исполнения, срок исполнения, место исполнения. Определяются теоретико-правовые подходы к их конкретизации в нормах ГК и решениях судов.

Ключевые слова: *надлежащее исполнение, подрядные договоры, элементы исполнения, предмет исполнения, способ исполнения, срок исполнения, место исполнения.*

Gryniak Andriy. Elements of proper execution of works contracts.

The paper examines the elements of the proper performance of contractual agreements: performance appropriate parties, subject matter and manner of performance, period of performance, place of performance. Calculated theoretical and legal approaches to their specification in the rules of the Civil code and the decisions of the courts.

Key words: *good performance contracting agreements, each performance, object execution, method of execution, the deadline, the place of execution.*